

Byung-Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, Metis Yayınları, 2020, 98 s.

Değerlendiren: Fatin Şevki Bulut

Neoliberalizm, akademik yazında farklı temaları temsil eden ve kullanılmaması neredeyse imkânsız hale gelmiş bir kavramdır. Bu satırların yazarı gibi "meslekten iktisatçı" olarak yetiştirilenler için neoliberalizm, finansal kapitalizmin başat unsuru haline gelen sermaye hareketlerinin serbestisi temsil ederken, kavram sadece bu anlamla sınırlı kalmamış ve sanattan mimariye, siyaset biliminden felsefeye birçok alanda farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Neoliberalizmin taşıdığı bu kavram kargaşası (Rodgers, 2018), bize anlamının ne kadar geniş bir tabana yayıldığını, ne kadar büyük bir temsile eriştiğini göstermektedir. Neoliberalizmin eriştiği sosyal bilimlerin bütün alanlarına yayılan büyük temsil kabiliyeti, kimi düşünürleri onun gündelik yaşamımıza olan tesirini incelemeye itmiştir. Öyle ki Dardot ve Laval (2012, s. 1), neoliberal akılsallığı inceledikleri eserlerine "Neoliberalizmle işimiz bitmedi." cümlesiyle başlamışlardır. Bu anlamda Byung-Chul Han'ın *Psikopolitika, Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri* (2020) eseri, neoliberalizmin günlük yaşamımızdaki tezahürlerini aydınlatmak amacını taşımaktadır.

Psikopolitika, Han'ın *Şeffaflık Toplumu* (2021) ve *Palyatif Toplum* (2022) eserleriyle benzer temaları taşımaktadır. *Psikopolitika* içerisinde neoliberalizme dair genel bir çerçeve çizen Han, farklı başlıklara yönelen diğer eserlerinde bu çerçevedeki özel

@ Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi. fatinsevkiulut@gmail.com

id https://orcid.org/0000-0002-9787-2387

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0336
insan & toplum, 2023; 13(1): 463-467.
insanvetoplum.org

temaları daha yakından serimlemeyi amaçlamıştır. Bu anlamda bu kitabın diğer çalışmalar için temel bir metin olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. *Psikopolitika*, Michel Foucault'nun "Biyopolitika" kavramından yola çıkarak oluşturulmuş bir neoloji denemesidir. Kanımızca esere başlığı vermiş bu kavram üzerinde durmak, kitabın özünü anlayabilmek için yararlı bir adım olacaktır. Han (2020, s. 35) Foucault'nun biyopolitika kavramını psikopolitika kavramının anlattıklarını kapsayacak şekilde teşmil ettiremediğini düşünmektedir. Han'a göre Foucault, neoliberalizmi onun psikolojiye-ruha etki eden yanı yerine, geçmiş iktidar deneyimlerine benzer şekilde biyolojik olanla, bedensel olanla, yani nüfus ve disiplin politikalarıyla tahlil etme yanılığına düşmüştür. Han, böylece Foucault'nun bir ikilem içerisinde kaldığını söylemiş, neoliberalizmin gelişinin farkına varsa da neoliberalizmi algılayabilmek için gerekli geçişi yapamadığını ve psikopolitika kavramını kullanmadığını iddia etmiştir (s. 31).

Han'ın bu kavrayışı, bizce Foucault'nun eksik bir okumasını yansıtmaktadır. Biyopolitika kavramı, henüz inşası tamamlanmamış, genç ve dinamik bir kavramdır (Özmkas, 2021, s. 22). Dolayısıyla biyopolitika kavramının psikolojiyi ve ruhu içine almadığına dair bir kesinlik bulunmamaktadır. Aksine, Foucault biyopolitika kavramıyla bireyselden ziyade toplumsal bedene yöneltilen iktidar düzeneklerini anlatmak istemiştir (Özmkas, 2021, s. 125). Foucault, Han'ın (2020, s. 31) da vurguladığı gibi, *Hapishanenin Doğuşu* eserinin ardından disiplinci iktidar yerine farklı iktidar tekniklerini incelemeye başlamıştır. Han'ın Foucault'nun disiplinci iktidar pratiğini aşamaması eleştirisi bizce doğru değildir. Zira *Cinselliğin Tarihi*'nde disiplinci iktidarı aşan yeni iktidar teknikleri üzerine eğilen Foucault, *Güvenlik, Toprak ve Nüfus* (2013, s. 32) eserinde güvenlik düzenekleri kavramını, disiplini önceleyen iktidar mekanizmalarını aşan modern toplumları anlayabilmek için kullanmış ve güvenlik düzeneklerine devamlı yeni eklemelerin gerçekleşeceğini söylemiştir (Özmkas, 2021, s. 106). Psikolojinin de bunlardan birisi olduğunu vurgulayan Foucault (s. 44), bu eseriyle Han'ın yeni iktidar tekniklerini görememek eleştirisini aşmıştır. Ayrıca Foucault'yu eleştirmesine karşın, Han, ele aldığımız *Psikopolitika* kitabının alt başlığında da görüldüğü üzere "Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri"ni incelerken birçok yerde Foucaultcu bir okuma gerçekleştirmiştir.

Han, neoliberalizmin temel dayanaklarının özgürlük, sermayenin diktatörlüğü ve şeffaflığın diktatörlüğü olduğunu söylemiştir. Bu üç kavramı açmak faydalı olacaktır. Neoliberalizmin girişimci öznesi olarak birey, düzenleyici otorite tarafından bir kısıtlamaya -disiplin ilişkilerine- tabii değildir; aksine girişimci özne alabildiğine özgürdür (Han, 2020, s. 12). Bu kavramların Foucault'nun eserlerinden yola çıkarak tekrar gözden geçirilmesi, ardından Han'ın kavramlarının özgün katkısının tartışılması yerinde olacaktır.

Han'ın neoliberalizmin özgün karakterinin belirleyicisi olarak nitelediği özgürlük ve girişimci öznenin ilişkisi, Foucault tarafından son dönem eserlerinde açığa çıkartılmıştır. Foucault (2013, s. 44), disiplin iktidarı ve güvenlik düzeneklerini ayırarak, ilkinin yasal kısıtlamalara tabiyken ikincisinin “yasaklamaksızın ve buyurmaksızın” iktidar sağladığını söylemiştir. Güvenlik düzenekleri, Han'ın anlattığı neoliberal özgürlüğü imlemektedir. Özgürlük olmaksızın güvenlik düzeneklerinin yerleşmesi olası değildir (s. 44). Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (2015, s. 61) eserindeyse liberalizmin krizlerden çıkma yetisini sürekli bir hale gelmiş olan “yönetimsellik” üzerinden açıklamıştır. Akabinde Alman ve Amerikan neoliberallerinin fikriyatını inceleyen Foucault, yönetimselliğin özgürlüğe sekte vurmeyen (s. 70) yapısını vurgulamıştır. Özgürlüğe sekte vurulmaması durumu, Han'ın anlatısı ile paralellik göstermektedir. “Devletin meşruiyetini ekonomik özgürlük temeline oturttuğu” (s. 71) yönetimsellik, bir müdahalesizlik değil, aksine sürekli ve etkin bir müdahaleler setine dayanmaktadır (s. 111). Yönetimsellik anlatısında Foucault neoklasik iktisadı aşan bir şekilde neoliberalizmin emekçiyi “ilk defa ekonomik analiz, işgücü biçimini almış arz ve talep ilişkisinin sadece konusu, nesnesi değil, başlı başına etkin bir ekonomik özne olarak ele almak” (s. 187) yeniliğini gösterdiğini söylemektedir. Böylece girişimci özne haline getirilen emekçinin etrafında şirket gibi örgütlenen birimlerden oluşan toplum, neoliberal akılsallığın temelini oluşturacaktır (s. 189). Dardot ve Laval'ın (2012) Foucault'nun bu analizlerini temele alarak oldukça etkili bir şekilde belirttikleri üzere neoliberalizm, odağa aldığı birey-şirket metaforuyla bütün “yaşama, hissetme ve düşünme” biçimlerimizi etkilemektedir. Han'ın vurguladığı neoliberalizmin dayattığı özgürlük sorunsalı, yönetimselliğin gündelik hayata yayılımında kendisini bulmaktadır. Sonuç olarak, Han'ın öne sürdüğü özgürlük ve sermayenin diktatörlüğü, özgün bir katkıdan ziyade Foucault'nun yönetimsellik analizinin etkili bir derlemesini sunmaktadır.

Nitekim Han (2020, s. 15), yukarıdaki anlatıya paralel bir şekilde kapitalizmin çağdaş aklı olduğunu kabul ettiği neoliberalizmin reel alandan finansal alana geçtiğini, onun “gayri maddi üretim tarzına” sahip olduğunu vurgulayarak kabul etmiştir. Reel alandan gayri maddi alana taşınan üretimle emekçiyi girişimci haline getiren neoliberalizm, Han'a göre sınıf mücadelesini insanın kendisiyle iç savaşı haline getirerek dikkatlerimizi başka bir yöne çekebilmeyi başarmaktadır. Bu oldukça özgün ve iddialı bir önermedir. Han bu fikrini daha ileri taşımakta ve “kendini sömüren performans öznesinin yalnızlaşmasının sonucu olarak ortak eyleme girişebilecek siyasi bir biz”in oluşamayacağını vurgulamaktadır (s. 16). Yukarıda vurguladığımız gibi, bizce bu cümleler en naif kelimelerle oldukça iddialı çıkarımlardır. Post modernizmin sınıf kimliklerimizi dönüştürdüğü bir gerçektir. Nitekim tüm dünyada sendikalara üyeliklerde yaşanan düşüşler, artık mekânı aşan “dijital” üretim

ilişkilerinin varlığı örgütlenme biçimlerimizin geçmiş kalıplarla algılanamayacağı çıkarımını doğrulamaktadır. Ancak Aristotelesçi bir terminoloji ile konuşursak “zoon politikon” yaşamını devam ettirmektedir. Harvey’in (2014, s. 64) vurguladığı üzere, Fordist üretim tarzının üretim mekânı içerisinde var olan örgütlülük türleri neoliberal saldırıda ciddi hasar olsa da post modern toplumda bireyler etnik aidiyetleriyle, cinsel yönelimleriyle, ten renkleriyle kimlik sorunları bağlamında örgütlülüğünü sürdürmektedir.

Han’ın eserinin özgün katkısı dijitalleşmeyi tartışmaya açtığı “şeffaflığın diktatörlüğü” başlığı altında bulunmaktadır. Bu bölümde yazar, günümüz toplumunun teknolojiye olan bağımlılığını vurgularken aynı zamanda sürekli şeffaflık istencinin siyaseti nasıl olanaksız hale getirdiğini anlatmaktadır. Han’a göre (2020, s. 22) şeffaflığın diktatörlüğü sosyal medya çatısı altında “like” butonlarıyla beraber iktidar mekanizmasını bireylerin her birine devretmiştir. Bu denetim kendilik denetimi ve eşiti olan bireyleri denetlemek vasıtasıyla ikili bir biçimde yürümektedir. Bir başka ifadeyle sosyal medya bir yandan ideal bireyi oluşturmaktayken bir yandan bireylerin ne kadar ideale yaklaştığını yine bireyler eliyle denetlemektedir. Ayrıca sosyal medyanın bağımlılık yaratması, bireyleri yasal olarak disiplin altına almak yerine bireyler üzerinde gönüllü rızayla ruhen (psikopolitik) tahakkümü sağlamaktadır (s. 24). Bir paylaşımı beğenmemek, o paylaşımın neoliberal normlara uymadığını vurgulamaktır. Bu anlamda “neoliberalizm bir beğendim kapitalizmi”dir (s. 25), beğenmek denetimin şirketleşmiş bireylere geçmesiyle eşanlamlıdır. Bize göre bu fikir, Foucault’nun iktidar çeşitlemesiyle de paralellik göstermektedir. Han’ın neoliberalizmi beğendim kapitalizmi olarak nitelemesi ile Thomas Mathiessen (1997, s. 219) tarafından geliştirilen sinoptikon kavramına benzer bir anlatıya da değindiğini görmekteyiz. Sinoptikon, çoğun bir azınlığı izlemesi, azınlığa öykünmesi ve hayatını ideal bireylerin oluşturduğu azınlığın (ünlü film-dizi oyuncularını, sporcular, sosyal medya fenomenleri) yaşadığına benzer bir hayat yaşama arzusunu anlatmaktadır. Han’ın “beğendim kapitalizmi” vurgusu, sinoptikona yapılan üstü kapalı bir atıftır.

Han, günümüz toplumunda Big Brother’in denetimini sosyal medyada kendimizi sergilememiz vasıtasıyla, kendi rızamızla gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır (s. 47). Neoliberalizm, beraberinde “veri fetişizmini” getirmiş (s. 65), kendi cebimizde taşıdığımız panoptikonlarla ise hem şirketler için bu verilerin sağlayıcısı hem de kendimizi özsel denetime tabi tuttuğumuz bir aracı haline gelmiştir (s. 68). Bu nedenle şeffaflık sağladığı iddia edilen Big Data, “dijital sınıflı toplum” (s. 73) için panoptikon vazifesine haiz olmuştur. Burada Han panoptikon anlatısını banoptikonla da zenginleştirmektedir. Bauman ve Lyon’a (2018, s. 76) göre banoptikon bir azınlığın normal dışı ve arzu edilmeyen olarak mimlenmesidir. Buna benzer bir anlatımla Han

(2020, s. 73) banoptikonun kimi insanların “çöp” yani istenmeyen kategorisinde sınıflandırılması olarak nitelemiş ve kredi notu düşük olan insanların bankalarca kredi taleplerinin geri çevrilmesini banoptik bir denetime örnek vererek bu kavrama ekonomi politik bir değer de atfetmiştir.

Byung-Chul Han’ın *Psikopolitika* eserinde, Foucault’nun neoliberalizm okumasının bir açılımını görmekteyiz. Han, her ne kadar psikopolitika kavramının Foucault’nun biyopolitika kavramını aştığını söylese de bizce Han, psikopolitikayla ancak biyopolitikanın içindeki bir alt kümeyi anlatmıştır. Han, psikopolitika kavramını yeni bir neoliberal iktidar tekniği olarak nitelemektedir. Ancak biyopolitika bir neoliberal iktidar tekniğidir ve bizce psikopolitika biyopolitikayı aşan bir kavram olmak yetisini haiz değildir. Biyopolitika kavramı, psikolojinin iktidar tarafından denetlenebildiğini ve etkilenebildiğini öngördüğü ölçüde psikopolitika kavramını kapsamaktadır. Eserin özgün yanı ise Foucault’nun neoliberalizm anlatısına dijital dönüşümü eklemiş olmasıdır. Dijital metaların hayatımıza yoğun biçimde etki etmesi, beraberinde dijital mücadeleleri ve dijital karşı saldırıları getirmektedir. Wall Street’i İşgal, Arap Baharı gibi birçok toplumsal hareket dijital alanda örgütlenmiştir. Ancak bu örgütlülük biçimleri, mücadele ettiği iktidarın karşı saldırılarıyla da yüz yüze gelmiştir. Nitekim Han’ın eserinde yer verdiği banoptikon ve üstü kapalı olarak değindiği sinoptikon gibi panoptikonun post modern görünümü, dijital dönüşümün toplumu önceleyen yanına karşı iktidar mekanizmalarının karşı saldırısını tasvir etmektedir. Kanımızca Han’ın eserinin en önemli katkısı, neoliberal iktidarın söz konusu karşı saldırılarını sistematik bir sıralamayla sunmuş olmasıdır.

Kaynakça | References

- Bauman, Z. & David L. (2018). *Akışkan gözetim*. (3. Baskı). E. Yılmaz (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Dardot, P. & Laval, C. (2012). *Dünyanın yeni akli neoliberal toplum üzerine deneme*. I. Ergüden (Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, toprak ve nüfus*. F. Taylan (Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu*. F. Taylan (Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Han, B. C. (2021). *Şeffaflık toplumu*. (7. Baskı). H. Barışcan (Çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022). *Palyatif toplum*. H. Barışcan (Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin durumu*. (7. Baskı). S. Savran (Çev.). Metis Yayınları.
- Mathiessen, T. (1997). The viewer society: Michel Foucault’s panopticon revisited. *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234.
- Özmkas, U. (2021). *Biyopolitika, iktidar ve direniş: Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. (3. Baskı). İletişim Yayınları.
- Rodgers, D. (2018). The uses and abuses of “neoliberalism”. *Dissent*, 65(1), 78-87.